

УДК 343.641

ОСОБЛИВОСТІ СПОСОБІВ ДОВЕДЕННЯ ДО САМОГУБСТВА

Шевченко В.А.

Національний авіаційний університет

В роботі досліджено проблемні питання, що містяться в диспозиції статті, яка передбачає кримінальну відповідальність за доведення до самогубства. Автор звертає увагу на особливості термінології та визначення змісту понять, досліджуючи думки науковців в цій сфері. Проаналізовано терміни, що містяться в статті це: «жорстоке поводження», «шантаж», «примус до протиправних дій», «систематичне приниження людської гідності».

Ключові слова: злочин, самогубство, жорстоке поводження, шантаж, примус до протиправних дій, систематичне приниження людської гідності.

Постановка проблеми. Українська держава головним своїм пріоритетом, найвищою соціальною цінністю визнала людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку (ст. 3 Конституції України). Проте, на даний час, в Україні складний перехідний період (загострення воєнного конфлікту, економічний спад та інше), що призводить до підвищення рівня смертності серед населення, не є винятком і самогубства.

«З розвитком науково-технічного прогресу та еволюцією людства з'являються такі, які раніше не існували, злочини та способи їх вчинення. Так, одночасно зі швидким розвитком Інтернету з'явилися нові способи вчинення не лише крадіжки чи шахрайства, а й доведення до самогубства. При цьому новий спосіб доведення до самогубства поширюється у світі в міру стрімкого зростання кількості постійних користувачів мережі Інтернет» [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми кримінальної відповідальності за доведення до самогубства в різні часи досліджували такі вчені, як В.О. Глушков, А.В. Наумов, В.І. Ткаченко, Л.М. Шестопалова, С.І. Яковенко, Н.М. Ярмиш та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогоднішній день можливо виділити новий спосіб доведення до самогубства, що поширюється у світі в зв'язку зі зростання кількості користувачів мережі Інтернет. Однак на даний час в дослідженнях науковців не приділяється належної уваги характеристиці такого способу доведення до самогубства.

Тому, **метою статті** є дослідити законодавчо визначені способи доведення до самогубства в статті 120 Кримінального кодексу України (далі – КК України) та запропонувати своє бачення вирішення даної проблеми.

Виклад основного матеріалу. За останній час вчиняється чимало самогубств особливо серед підлітків, а причиною цього є те, що на даний час, популярна онлайн гра, яка має назву «Синій кит», або «Тихий дім», «Море китів», «Розбуди мене о 4:20». У смертельної гри багато назв, але результат завжди один – самогубство та зламаний горем батьки, які не розуміють, що змусило їх дитину звести рахунки з життям. Найперші згадки про гру з'явилися в Мережі ще два роки тому. Тоді ця хвиля прокотилася по всій Російській Федерації, але з часом дійшла до України. Про гру писали видання, які здійснювали власні

розслідування. До покарання притягнули лише адміністратора однієї з груп, який підштовхував підлітків до самогубства у закритих групах, де учасникам протягом 50 днів давали завдання, а у фіналі пропонували здійснити самогубство. Умовами «гри» було спілкування з адміністраторами чату о 04:20, а також носіння при собі ножів і нанесення порізів на частини тіла. Основний принцип – підліток нібито пише на своїй сторінці в соціальних мережах пару повідомлень (хештегів) #синій кит, #тихий будинок, #явигре, #разбуди мене в 4:20, після чого з ним зв'язується куратор. Однак просто порізами на руках не обходиться. Зовсім недавно у підлітків з'явилися нові запити. Тепер з «квестів» є «Біжи або помри». Дитина має перебігти дорогу впритул до наближення машини. Це викликає запитання – чому вони виконують все, що наказують їм адміністратори груп смерті. Може тому, що адміністратори смертельних груп входять в довіру підлітків та забезпечують їх уявною підтримкою та розумінням. Особливо на підлітків впливає час, в який творці груп здійснюють спілкуватися зі своїми жертвами – близько 4:00. Такий ранній час перед світанком і практична відсутність сну у підлітка інколи зміщує сон і реальність, а дії відчуються нереальними. Саме тоді адміністратори груп і знаходять момент, щоб повідомити – «Все, що відбувається – сон. Вийди на дах, крокуй з нього – і прокинись». І це тільки одна зі схем. Друга – це погрози на адресу близьких дитини. За повідомленнями одного з учасників групи, у якого виникло бажання закінчити гру – адміністратор йому прислав посилання в якому була вказана адреса місця проживання та багато погроз, це морально давить на дитину і вона вимушена довести «гру» до кінця [2].

Нещодавно на території Російської Федерації розроблений законопроект, який забороняє дітям до 14 років користуватися соцмережами. Тепер перед тим, як когось зареєструвати, власник сервісу повинен перевірити інформацію щодо наявності паспорту (паспортні дані) в такої особи, який отримують з 14 років. Законопроект дозволяє вести людині тільки одну персональну сторінку в соцмережі, і тільки під справжнім ім'ям та прізвищем. Користувачі, які молодше 18 років, пропонується не вступати в співтовариства з «непризначеним для дітей контентом» [3]. Такий Законопроект має ряд недоліків, по-перше, безконтрольне надання паспортних даних певним особам може призвести до зростання зло-

чинності в «економічній» сфері (кредити, позики та інше); по-друге, таке нововведення в Україні порушувало би конституційні права людини. Однак є і позитивні моменти, так як, це є гарним кроком до подолання негативного впливу на підлітків та припинення діяльності «Синього кита» та інших груп. Сподіваємось, що в Україні теж введуть заборону серед підлітків на користування соціальними мережами, адже це значно допоможе позбавитися «смертельних» адміністраторів. А також одним зі способів профілактики, на нашу думку, є проведення позашкільних занять вчителями шкіл та працівниками правоохоронних органів та надання інформації з приводу негативного впливу соціальних мереж на психіку.

Судова практика свідчить, що самогубство часто вчиняється особами, які не досягли повноліття. Це впливає з того, що особливості психіки неповнолітніх (вікова психічна та фізична незрілість) мають розцінюватися як обставини, які підвищують суспільну небезпеку злочинів, вчинених щодо цієї категорії осіб, що й передбачено частиною третьою статті 120 КК України [4, с. 10]. В частині 1 статті 120 (доведення до самогубства) КК України законодавець визначає юридичні ознаки (об'єктивні та суб'єктивні) даного злочину – доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство, що є наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, примусу до протиправних дій або систематичного приниження її людської гідності.

Найбільш дискусійними є питання способів вчинення даного злочину, що виокремлені в статті, як жорстоке поводження, шантаж, примус до протиправних дій, систематичне приниження людської гідності. Здійснюючи аналіз способів доведення до самогубства потрібно зазначити, що кримінально караними є лише ті, що передбачені нормою КК України. Отже, перший спосіб визначений законодавцем – **жорстоке поводження**. Спеціальна література надає такі визначення даному терміну: 1) безжалісні, грубі діяння винного, які спричиняють потерпілому фізичні чи психічні страждання – мордування, позбавлення їжі, ліків, води, сну, одягу, житла, систематичне нанесення тілесних ушкоджень чи побоїв, примушування до вчинення дій сексуального характеру тощо) [5, с. 301]; 2) систематичні, тривалі, безжалісні та грубі діяння винного, метою яких є завдання потерпілому фізичних чи психічних страждань [6]. З наведеного випливає, що визначення фактично дублюють одне одного, але проблема в тому, що даний термін є оціночним, та намагання його охарактеризувати, на нашу думку, є неможливим. Однак Постанова Пленуму Верховного Суду України визначає жорстоким поводженням безжалісні, грубі діяння, які завдають потерпілому фізичних чи психічних страждань (мордування, систематичне заподіяння тілесних ушкоджень чи побоїв, позбавлення їжі, води, одягу, житла тощо) (п. 28). Крім того, жорстоке поводження заподіює не лише страждання (фізичні та/або психічні), воно також може спричинювати і фізичний біль, як наслідок застосування фізичної сили (удар, побої, тілесні ушкодження).

Як зазначає Ф. Буше-Сольньє, автор «Практичного словника гуманітарного права», жорстоке поводження – це правова категорія, яка є ширшою,

ніж катування та жорстоке нелюдське та принижуюче гідність поводження. У самому терміні «жорстоке поводження» є щось далеке від чіткого правового дискурсу, в якому поняття зазвичай тлумачаться однозначно, а не як щось емоційне. За поняттям «жорстоке поводження» не стоїть якимось однотипне явище. Воно містить у собі оціночний момент – на основі певних ознак можна характеризувати поводження як жорстоке або ні. Ф. Буше-Сольньє відразу зазначає, що складність полягає в тому, що відсутнє юридичне визначення поняття «жорстоке поводження». Це явище є свідомим реальним відставанням юридичного дискурсу та правової науки від потреб практичної роботи, в тому числі й соціальної. Якщо спробувати надавати значення через схожі явища, які вже визначені в праві, то варто звернутися до таких, як «тортури», «поводження, що принижує людську гідність», «насильство» (фізичне насильство, психічне насильство, сексуальне насильство) [7, с. 130]. Крім того, деякі науковці визначають, що жорстоке поводження – поняття ширше за насильство, оскільки воно не завжди умисне, свідоме, може не зачіпати права і свободи людини, виражається у грубій формі. Насильство завжди здійснюється з наміром отримати певний ефект, а жорстоке поводження може мати в основі цілком позитивні наміри. Бувають випадки, коли людина, що здійснює жорстоке поводження, не усвідомлює поганих наслідків такого поводження. Жорстоке поводження має інше забарвлення. По-перше, воно може не мати такого «ступеню» свідомості та не переслідувати конкретної мети. Причиною взагалі може бути байдужість до становища певної особи. По-друге, спосіб «здійснення» жорстокості має значно ширші межі та може відбуватися у різних формах, навіть в формі бездіяльності» [8, с. 14-17].

Відповідно до вище зазначеного, дана категорія – жорстоке поводження, досліджується багатьма вченими, але на жаль, кожен по-різному трактує його. У визначеннях використовується різна термінологія (наприклад, термін «тортури», а в КК України – це «катування»), що не роз'яснюється національним законодавством, це і «нелюдське поводження», «принижуюче гідність поводження чи покарання» та інші.

Наступним способом доведення до самогубства є **шантаж**. В науковій літературі також надані різні визначення: 1) погроза розголошення компрометуючих або інших відомостей, які потерпілій бажає зберегти у таємниці [5, с. 301]; 2) залякування винним потерпілого завданням йому шкоди шляхом розголошення як дійсних, так і неправдивих конфіденційних відомостей, які останній бажає зберегти в таємниці, а також завданням іншої шкоди з метою поставити потерпілого в залежне становище чи створити іншу вигідну для винного обстановку [6]; 3) залякування потерпілого якимись негативними наслідками, що можуть настати для нього чи його близьких, якщо потерпілий не вчинить певну дію (кілька дій) або не утримається від її(їх) вчинення [9, с. 235]; 4) погроза повідомлення даних, які паплюжать особу або її близьких і розповсюдження яких може спричинити суттєву шкоду правам та законним інтересам потерпілого або його близьких (наприклад, погроза розголошення відомостей про захворювання та ін.). Відомості

(інформація) можуть бути як правдивими так і неправдиві. Отже, проаналізувавши ці визначення можна зробити наступні висновки: по-перше, це дія, що вчиняється лише з прямим умислом (особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання) (ч. 2 ст. 24 КК України); по-друге, погроза (залякування) здійснюється з певною метою – розголосити певні відомості (правдиві або неправдиві); по-третє, примус до вчинення дій, як особа не бажає вчиняти. Остання ознака має спільні властивості, що схожі з наступним способом доведення до самогубства – це **примус до протиправних дій**. Одна з обставин, що виключають злочинність діяння передбачена в ст. 40 (фізичний або психічний примус) КК України в якій законодавцем визначено, що не є злочином дія або бездіяльність особи, яка заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, вчинена під безпосереднім впливом фізичного примусу, внаслідок якого особа не могла керувати своїми вчинками. Питання про кримінальну відповідальність особи за заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам, якщо ця особа зазнала фізичного примусу, внаслідок якого вона зберігала можливість керувати своїми діями, а також психічного примусу, вирішується відповідно до положень цього Кодексу.

В науковій літературі під примусом до протиправних дій розуміють: 1) домагання від іншої особи шляхом погрози, насильства чи інших подібних дій вчинити дії, які заборонені чинним законодавством [5, с. 302]; 2) залякування винним потерпілого шляхом завдання останньому фізичної шкоди чи погроз такого завдання з метою примусити потерпілого вчинити небажані для нього діяння [6]. На відміну від шантажу, при якому негативні наслідки для потерпілого чи його близьких можуть настати в майбутньому, примус передбачає, що певні негативні наслідки вже мають місце, і протиправне діяння потерпілий повинен вчинити для їх відвернення або для недопущення більш тяжких наслідків [9, с. 253].

Найбільш дискусійним залишається на даний час – **систематичне приниження людської гідності**, останній спосіб ст. 120 КК України. «Це виявляється у багаторазових (три і більше разів) образах, глумлінні над потерпілим, цькуванні,

поширенні наклепницьких вигадок, явно несправедливій критиці, іншому принизливому ставленні до потерпілого» [5, с. 302]. Або постійне тривале цинічне принизливе ставлення до потерпілого [6], знущання над честю жінки [10]. Д.С. Чітлов зазначав, що систематичне приниження людської гідності потерпілого має місце тоді, коли винний цинічно поводить з потерпілим, принижує його особисту гідність, насміхається над його недоліками, знущається над ним, поширює про нього ганебні відомості і т.д. Причому, ці факти повинні бути не поодинокими, а систематичними, тобто більше двох разів [11, с. 13]. А Постанова Пленуму Верховного Суду України під систематичним приниженням людської гідності визначила тривале принизливе ставлення до потерпілого (постійні образи, глумління над ним тощо) (п. 28).

Судова практика не відносить до такого роду обставин розірвання шлюбних відносин одним із подружжя, відмову від укладання шлюбу, припинення співжиття, подружню зраду, якщо при цьому не здійснювалися інші дії, що принижують людську гідність. Не можуть також кваліфікуватися за ст. 120 випадки самогубства внаслідок вчинення щодо особи будь-яких законних дій (наприклад, правомірного звільнення з роботи), а також внаслідок повідомлення хоча й таких, що принижують гідність особи, але вірних, таких, що відповідають дійсності, відомостей (за умови, що вони повідомлялися не в образливій чи цинічній формі) [10].

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи вище зазначене щодо даного способу вчинення злочину, залишається не конкретизованим термін «систематичний». Це, на сам перед, багаторазові дії, що не є поодинокими по відношенню до потерпілого, тобто більше двох разів. Щодо способів доведення до самогубства, то хотілось би зазначити, що вони нами поділяються на психологічні, до яких відноситься шантаж, примус до протиправних дій (в частині застосування психічного насильства) та систематичне приниження людської гідності. А також фізичні – жорстоке поводження та примус до протиправних дій. Крім того, доречно розробити нову Постанову Пленуму Верховного Суду України в якій роз'яснити суперечливу термінологію для недопущення порушень матеріального та процесуального права в майбутньому.

Список літератури:

1. Тручковська А.В. Щодо криміналізації доведення до самогубства за допомогою мережі Інтернет / А.В. Тручковська: Молодіжний науковий юридичний форум: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції до Дня науки, м. Київ, Національний авіаційний університет, 18 травня 2017. – Том 1. – Тернопіль: Вектор. – С. 22-24.
2. Гра в смерть: що таке «Синій кит» і чому підлітки виконують смертельні завдання. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://goo.gl/6J4p4r>
3. Новини еспресо: «У Росії дітям хочуть заборонити користуватися соцмережами». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://goo.gl/yFh9K4>
4. Шестопалова Л.М. Самогубство та доведення до самогубства: заходи протидії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Шестопалова Людмила Миколаївна; Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2001. – 20 с.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-е вид., переробл. та допов. / – К.: Юридична думка, 2012. – 1316 с.
6. Гусак Оксана Анатоліївна. Кримінально-правова характеристика доведення до самогубства [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Гусак Оксана Анатоліївна; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса, 2014. – 20 с.
7. Буше-Сольньє Франсуаз. Практический словарь гуманитарного права. – М.: Изд-во «МИК», 2004. – 552 с.

8. Механізми взаємодії органів державної влади та неурядових організацій у протидії жорстокому поводженню. Навчально-методичний посібник / За ред. Шевченко К.Б., Трубавіної І.М. – К.: Юрисконсульт. – 2005. – 452 с.
9. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За заг. ред. С.С. Яценка. – К.: А.С.К., 2002. – 936 с.
10. Доведення до самогубства. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://goo.gl/Uf1Tmp>
11. Чітлов Д.С. Охорона здоров'я громадян від тяжких насильницьких посягань. – Саратов. 1974. – 183 с.

Шевченко В.А.

Национальный авиационный университет

ОСОБЕННОСТИ СПОСОБОВ ДОВЕДЕНИЯ ДО САМОУБИЙСТВА

Аннотация

В работе исследованы проблемные вопросы, которые содержатся в диспозиции статьи, предусматривающей уголовную ответственность за доведение до самоубийства. Автор обращает внимание на особенности терминологии и определения понятий, исследуя мнения ученых в этой сфере. Проанализированы способы, содержащиеся в статье это «жестокое обращение», «шантаж», «принуждение к противоправным действиям», «систематическое унижение человеческого достоинства».

Ключевые слова: преступление, самоубийство, жестокое обращение, шантаж, принуждение к противоправным действиям, систематическое унижение человеческого достоинства.

Shevchenko V.A.

National Aviation University

PARTICULAR WAY OF INCITEMENT TO SUICIDE

Summary

In this work the issues contained in the disposition of the article, which provides criminal penalties for incitement to suicide. The author draws attention to the peculiarities of terminology and definition of the content of concepts examining the views of scientists in this field. Analysis of the terms contained in this article: «abuse», «blackmail», «forced illegal actions», «systematic humiliation of human dignity».

Keywords: crime, suicide, abuse, blackmail, coercion to unlawful acts systematic human dignity.